

WYCHOWANIE MORALNE W SPORCIE**MORAL EDUCATION IN SPORT**

Rozprawy Społeczne, nr 3 (IX), 2015

Jan CzechowskiAkademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie,
Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu, Instytut Nauk Społecznych, Zakład PedagogikiCzechowski J. (2015), *Wychowanie moralne w sporcie*. Rozprawy Społeczne, 3 (IX), s. 77-86.

Streszczenie: Poznanie i zgłębienie problematyki dotyczącej moralności w sporcie oraz skutecznych sposobów jej osiągnięcia wśród zawodników stanowi cel podjętych badań. Materiał badawczy to wypowiedzi uzyskane od respondentów – trenerzy i szkoleniowcy w liczbie 40 osób, studenci kierunków: sport i wychowanie fizyczne (40os.), sportowcy aktywni zawodowo w ramach różnych dziedzin sportowych (40), nauczyciele wychowania fizycznego (30 os.) i wykładowcy uczelni sportowych (30) – za pomocą metody sondażu diagnostycznego. Zastosowana w pracy metoda badawcza to metoda sondażu diagnostycznego, a wykorzystane techniki badawcze to: wywiad, rozmowa i ankieta. Problem ujęty został w następujących pytaniach: W jaki sposób wymagania i pouczenia moralne stawiane są sportowcom? Które z pouczeń moralnych stawia się dziś sportowcom?

Słowa kluczowe: moralność, środowisko sportowe, metody wychowawcze, edukacja sportowa

Summary: The goal of this study is to learn about and explore the issues concerning morality in sport and effective ways of implementing this morality among players. The research material, which was obtained through the diagnostic survey, consists of statements made by respondents - coaches and trainers in the number of 40 people, students of such fields of studies like: sport and physical education (40 people), active athletes from various fields of sport (40 people), physical education teachers (30 people) and sport college lecturers (30 people). The method used during the research is diagnostic survey and the technics that were employed are: an interview and a poll. The issue has been presented in the following questions: How are the requirements and moral advice presented to the athletes? Which moral recommendations are given to modern athletes?

Keywords: morality, sport environment, educational methods, sport education

Wstęp

Świat sportu jest szczególnym środowiskiem oddziaływania wychowawczego, zwłaszcza na młodzież i dzieci. Kształtowane są w jego granicach w sposób programowy różne postawy i umiejętności, szczególnie dotyczące trudnego wyboru wartości. Odpowiedzialne podejście do świata wartości, wybór tego, co właściwe, następuje dlatego, gdyż lansowane są często w środkach przekazu medialnego i życiu społecznym sprzeczne ze sobą wartości. Sportowcy, trenerzy, a także osoby odpowiedzialne za przekaz medialny i relacje z zawodów, igrzysk, turniejów winni być objęci specjalnym przygotowaniem w zakresie szczególnej wrażliwości na kwestie moralne. Przygotowanie do roli sportowca, odpowiednie postępowanie zawodników na arenach sportowych, a także komentarz, interpretacje i relacje dziennikarzy sportowych kształtują rzesze fanów pod względem moralnym. Zachowanie sportowca, którego ktoś wcześniej wychowywał, a obecnie jego słowa, czyny i decyzje są komentowane, stają się swoistym modelem zachowań wielu młodych i nie tylko młodych osób zainteresowanych sportem. Poprzez swoje zachowania, słowa, decyzje odpowiadają wspomniane osoby za tych, którzy czerpią z nich przykład i kształtują zgodnie z przyjętym wzorem moralność własną.

Adres do korespondencji: Jan Czechowski, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, ul. Jana Pawła II 78, 31-571 Kraków, j.czechowski@onet.pl, tel. 12 683 10 00

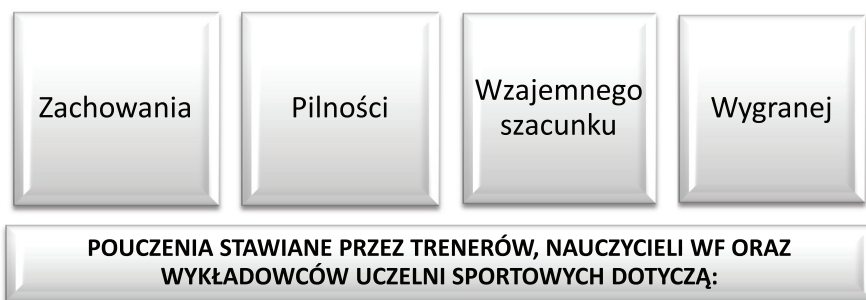
Dzięki zastosowaniu jakościowej metody badań, która pozwala badaczowi wnikliwie przyjrzeć się danemu zjawisku i dokonać dokładnej i obiektywnej analizy badanej rzeczywistości, został zgromadzony materiał porządkujący problematykę zarysowaną w temacie artykułu. Posłużono się tu metodą sondażu diagnostycznego, stosując technikę wywiadu, rozmowy i ankiety. O oby badane to trenerzy i szkoleniowcy w liczbie 40 osób, studenci kierunków sport i wychowanie fizyczne – 40 osób, sportowcy aktywni zawodowo w ramach różnych dyscyplin sportowych: 40 badanych, nauczyciele wychowania fizycznego – 30 osób i wykładowcy uczelni sportowych w liczbie 30 osób – wypowiedzieli się oni na temat jakości i sposobów wychowania moralnego w świecie sportu, tj. w środowisku osób zawodowo lub amatorsko uprawiających dyscypliny sportowe, oraz metod wychowawczych, które pomagają kształtować moralność wśród sportowców. Postawiony respondentem problem główny ujęty został następująco: *Które z pouczeń moralnych stawiane są aktualnie sportowcom?; W jaki sposób wymagania natury moralnej egzekwowane są od współczesnych sportowców? Wszystkie wypowiedzi uzyskane na drodze badań zostały tak uporządkowane i zinterpretowane, by dane można było przedstawić w postaci ogólnych wniosków dotyczących zagadnienia moralności w sporcie. Odwołano się także w pracy do literatury z tego zakresu, a przywołane różne teorie dotyczące zagadnienia moralności w sporcie stanowią ważne uzupełnienie przedstawionych w artykule treści.*

1. Uwagi i pouczenia obecne w środowisku sportowym w świetle badań własnych

Odnosząc się do tak postawionego pytania, przedstawiono poniżej najważniejsze i najczęściej wskazywane przez badanych wymagania i pouczenia stawiane w środowisku sportowym. Wszelkie oddziaływanie poprzez słowo, perswazje itp. spro-

wadza nas w obszar działań pedagogicznych. Pouczenia, wymagania, nakazy i zakazy należą bowiem do podstawowych działań wychowawczych.

Porównując ze sobą – w najogólniejszym wymiarze – stanowiska przedstawionych powyżej grup badanych, a dotyczące wymagań i pouczeń obecnych w środowisku sportowym, wyszczególniono najważniejsze na rysunku 1 i 2 spostrzeżenia.



Rysunek 1. Najczęstsze pouczenia artykułowane przez trenerów, nauczycieli wf i wykładowców uczelni sportowych
Źródło: opracowanie własne.



Rysunek 2. Spotykane najczęściej wśród sportowców i studentów kierunku sport i wychowanie fizyczne wymagania
Źródło: opracowanie własne.

Wymagania i pouczenia, jakie dominują w środowisku sportowym, są wartościami cenionymi także poza światem sportu i stanowią cel i kierunek rozwoju moralnego, społecznego, osobowego ludzi poważnie traktujących swój rozwój – indywidualny wzrost ku wyznaczonym ideałom. Podejście do kwestii

kształtowania moralności wśród sportowców różni się w przypadku poszczególnych grup badanych. W poniższej tabelce zebrano wyniki badań dotyczące wypowiedzi trenerów, sportowców, nauczycieli wf, studentów i wykładowców uczelni sportowych.

Tabela 1. Wymagania i pouczenia obecne w środowisku sportowym wg opinii badanych [pogrubiona kursywa wskazuje wielokrotność danej odpowiedzi]

UWAGI I POUCZENIA OBECNE W ŚRODOWISKU SPORTOWYM UKIERUNKOWANE – WG BADANYCH – NA:				
TRENERZY	STUDENCI	NAUCZYCIELE WYCHOWANIA FIZYCZNEGO	SPORTOWCY	WYKŁADOWCY UCZELNI SPORTOWYCH
Docenienie poświęcenia się dla innych	Wyrzeczenia	Dążenie do mistrzostwa	Dbanie o swój wizerunek	Dyspozycyjność fizyczna i psychiczna
Sumienność w treningach	Lojalność	Kontakty z innymi	Nie osiągnięcie sukcesu „za wszelką cenę”	Zdrowie
Wytrwałość i rzetelność	Sprawiedliwość	Dbanie o higienę	Ducha walki	Inteligencję

Wolność wyboru Świadomość przepisów prawa	Odwagę	Szanowanie rywali Zdobywanie doświadczenia	Myślenie w katego- riach: „skoro nazy- wasz się siatkarzem, to zachowuj się jak siatkarz”	Bycie wzorem dla innych
Profesjonalizm	Odpowiedzialność za siebie i innych	Skromność Ambicję i sumiennosc	Unikanie imprez	Spełnianie założeń treningowych
Wstrzemięźliwość i dą- żenie do doskonałości	Dawanie dobrego przykładu	Pozytywne myślenie o sobie i przeciwnikach	Dbanie o technikę gry	Bycie dokładnym i konsekwentnym
Dotyczące sposobu gry i przepisów	Przestrzeganie przepisów (zasad fair play)	Przeciwdziałanie patologiom i chorobom cywilizacyjnym	„Włączanie myślenia”	Szczerość
Uczciwość w pracy	Jak najwyższe osiągnięcia sportowe	Stawianie się wzorem	Schludność i bezwzględna dyscyplinę	Uczciwą rywalizację
Dobre wyniki w nauce	Nie sięganie po używki	Pracę nad swoim charakterem	Pamiętanie o zdro- wym trybie życia (dieta, wystrzega- nie się alkoholu i papierosów)	Zaangażowanie i sukces
Wysoką kulturę oso- bistą	Dobry tryb życia	Kształtowanie umiejętności radzenia sobie z porażką	Przestrzeganie regulaminu	Bycie twardym i Rozwijanie talentu
Systematyczność i kreatywność	Wymaganie systematycznych ćwiczeń	Większe zaangażowanie w rywalizację sportową	Dawanie przykładu młodszym	Konsekwencję i rzetelność
Szanowanie przeciwnika	Dbanie o własne zdrowie	Obecność na treningach i przestrzeganie zasad	Solidność i kulturę zachowania	Punktualność i pracowitość
Poprawę kondycji	Osiągnięcie wyniku na zawodach	Dobłą organizację czasu	Wytknięcie błędu i dążenie do perfekcji	Godne reprezentowanie siebie i klubu

Źródło: opracowanie własne.

Z wypowiedzi trenerskich wynika, iż pouczenia kształtujące moralność sportowca dotyczą nacisku na systematyczność, uczciwość, kulturę osobistą, szacunek i wstrzemięźliwość. Z perspektywy studentów jako priorytet wyszczególnione zostały wśród wymagań i pouczeń: dbałość o zdrowie poprzez ćwiczenia i wyrzeczenia oraz odpowiedzialne i przykładowe stosowanie fair play. Według nauczycieli wf akcentowane są tu przede wszystkim pouczenia dotyczące sposobów osiągania wygranej, doskonalenia charakteru i szanowania grupy. Z bogatej w treść listy propozycji pouczeń stosowanych przez sportowców najważniejsze kategorie krążą wokół: unikania wszystkiego, co szkodzi; dyscypliny, perfekcjonizmu gry, wyglądu zewnętrznego i kulturalnego zachowania. Dominantą wypowiedzi ostatnich respondentów: wykładowców uczelni sportowych na temat przestróg i pouczeń w środowisku sportowym są: ukierunkowanie na zdrowie, inteligencja, kultura zachowania, konsekwencja. Jak wynika z powyższego zestawienia różnych wypowiedzi, wymagania kierowane do zawodników dotyczą przede wszystkim jak najlepszych wyników sportowych, przestrzegania zasad, zaangażowania się i profesjonalizmu, bycie dokładnym i dyspozycyjnym. W związku z pouczeniami przytoczonymi w ramach przypomnienia kilka z tych, które stricte

wybrzmiewają jako zachęta, przestroga i zasada jednocześnie: *nie poddawaj się, wyciągaj wnioski, bądź wzorem dla innych, włączaj myślenie, dbaj o higienę, nie oszukuj, dbaj o przeciwnika.*

2. Autorska propozycja metod wychowawczych środowiska sportowego

Obecność metod wychowawczych w środowisku sportowym jest koniecznie potrzebna, by założone uprzednio cele realizować z sukcesem i kształtować moralność wśród sportowców już od najmłodszych lat. Określone sposoby oddziaływania wychowawczego są niezbędnym elementem pracy trenera czy nauczyciela zajęć gimnastycznych, która ukierunkowana jest programowo na określony cel. Szkoląc dzieci, młodzież lub dorosłych należy odwoływać się do sprawdzonych metod pracy, choć modyfikacje i eksperymentalne podejście na tym polu także powinno mieć miejsce. Świat sportu jest rzeczywistością specyficzną i jako taki domaga się właściwych mu sposobów pracy z młodymi adeptami sportu. Wśród metod wychowania stosowanych w środowisku sportowym wyróżnić można zgodnie z wcześniej przedstawionymi w tekście wynikami badań następujące sposoby:

A. Odwołanie się do wzoru sportowca poprzez:

- podkreślenie jego cech, umiejętności, zachowań, postaw i działań,
- traktowanie go (wzoru) w kategoriach ideału.

Postawienie odpowiedniego żywego przykładu kogoś, kto w sporcie osiągnął bardzo wiele i pod względem moralnym imponował swą szlachetnością jest pociągające. Cechy, postawy i działania sportowego mistrza są dowodem na to, iż można faktycznie osiągnąć bardzo wiele nie tylko w przestrzeni rywalizacji sportowej i zawodów, ale także w życiu osobistym i w relacjach z innymi.

B. Rzetelne i konsekwentne budowanie wartości: uczciwości, wzajemnej pomocy, przestrzegania zasad, samokontroli, szacunku dla innych czy chęci osiągnięcia sławy i wyniku przez:

- właściwy rygor karny i system nagród,
- szacunek do człowieka i wartości przez niego cenionych,
- dążenie do perfekcji fizycznej i moralnej.

Bycie konsekwentnym w dążeniu do tak ważnych wartości, jak szacunek, opanowanie, stosowanie się do reguł gry, pomocność jest istotnym elementem pracy wychowawczej. Potrzebna jest tu nieustanna praca nad sobą, szanowanie innych oraz karność.

C. Stosowanie nagród i kar dotyczących kwestii sportowych, osobistych i społecznych, co wyraża na przykład:

Pozytywne i negatywne wzmocnienia jako skuteczny sposób wychowania na stałe wpisały się w działania osób odpowiedzialnych za kształtowanie charakteru i osobowości innych. Należy jednak pamiętać, iż stosując kary i nagrody koniecznym jest kierowanie się dobrem rozwojowym człowieka, a nie własnymi uprzedzeniami, emocjami, sympatiami i antypatiami. Jasno określony zbiór zasad i reguł wprowadzić może precyzję w dobór i częstotliwość nagród i kar stosowanych przez trenera.

D. Stawianie wymagań i pouczeń, co dotyczy:

- dokładności i dyspozycyjności zawodnika, a także jego zaangażowania w bicie rekordów i przestrzegania zasad.

Każdy człowiek potrzebuje kogoś, kto wprowadzi go w pewien plan zadań do spełnienia. Wychowawca, trener, rodzic pełni taką funkcję. Sprawują oni także kontrolę, monitorując młodego człowieka, czy z wyznaczonych mu obowiązków się on wywiązuje. Dzięki takiemu przewodnictwu każdy z nas uczy się obowiązkowości i uczciwości oraz pracowitości i dokładności.

Wyszczególnione sposoby postępowania trenerów sportowych wobec swych wychowanków pomagają wprowadzić niedojrzałych jeszcze zawodników nie tylko na ścieżkę zdobywania mistrzowskich umiejętności, ale także właściwego i godnego pod względem moralnym postępowania. Zarówno posługiwanie się przykładem, przekazywanie wartości, pozytywne i negatywne wzmocnienia i wyznaczanie obowiązków składa się na określoną strategię postępowania wychowawczego. Moralność można kształ-

tować różnymi sposobami. Osoba pracująca z dziećmi, młodzieżą, tudzież dorosłymi nie tylko powinna poznać swoich uczniów, ale także uważnie ich obserwować i dzięki temu budować swe praktyczne umiejętności potrzebne do efektywnej pracy dydaktyczno-wychowawczej. Wychowanie do wartości w świecie sportu oraz formowanie w młodych adeptach sportu już od najmłodszych lat swoistej wrażliwości aksjologicznej jest szczególnie potrzebne z kilku powodów. Zawodnik reprezentuje bowiem pewną społeczność, a jego zachowania, gesty i słowa ukazują w świetle dobrym lub złym klub sportowy, region, miasto, państwo lub naród. Będąc przykładem dla innych, ciąży zatem na sportowcu moralna odpowiedzialność za swoje postępowanie. Dobre działania wymagają jednak uprzednio pracy nad sobą i trudu wypracowywania w sobie cnót i szlachetnych cech charakteru. Ceniony zawodnik jest także idolem dla młodych amatorów sportu i stanowiąc przykład zachowania dla młodych pokoleń, powinien wymagać od siebie więcej, stąd także potrzeba szczególnego programu wychowania moralnego w środowisku sportowym.

3. Autorytet i wzór osobowy trenera

Odnosząc się do problematyki moralności w sporcie, warto sięgnąć do literatury z tego zakresu. Autorzy piszący o zagadnieniach związanych z kulturą fizyczną opisują kwestie nie tylko sprawdzonych metod wychowawczych, ale także autorytetu czy wzoru osobowego. I tak, działalność trenera i jego współpraca z innymi ludźmi tworzy środowisko wychowawcze w sporcie, zawierając jednocześnie w sobie źródła i mechanizmy zamierzonego kształtowania mistrza i zarazem – wychowania pełnego człowieka. Sport bowiem niesie z sobą wiele bogatych treści i jest nośnikiem wielu wartości, choć idee działalności sportowej opartej na zasadach fair play coraz częściej w konfrontacji z rzeczywistością zaczynają ginąć. Niepokoją więc zjawiska komercjalizacji i dehumanizacji sportu oraz brutalności w sporcie, z którymi odpowiedzialni za wychowanie trenerzy muszą się zmierzać (Żukowski 1999).

O dobru moralnym wśród ludzi sportu można także mówić w kontekście relacji człowieka do człowieka, tzn. sportowca do sportowca, czyli relacji dwóch wartości. Jest to relacja współ-partnerstwa, pomimo trwającej w zawodach rywalizacji. W takiej relacji, jak pisze Henryk Skorowski (2000), człowiek musi odkrywać drugiego człowieka jako wartość i dobro, a więc uznać go i zająć wobec niego odpowiedni stosunek. Inaczej jeszcze mówiąc afirmować go ze względu na to, iż jest człowiekiem. Bez tej postawy poszanowania godności innych u ludzi sportu, rywalizacja z drugim człowiekiem może przybrać charakter bezwzględnej walki dążącej do zniszczenia rywala. Podobnie postawę piękną moralnie: solidarność traktować się powinno jako fundamentalną w świecie sportu. Według Skorowskiego (2000) jest to postawa poczucia jedności w dobru wspólnym, podstawy jednoczenia się ludzi sportu, by odkrywać fakt wspólnej między nimi zależności – w ochro-

nie, zabezpieczaniu i zagwarantowaniu tych dóbr i wartości, które wiążą się z wykonywaniem zawodu sportowca. Winno się to także wyrażać w odpowiedzialności za dobre imię sportowców, wzajemnie okazując sobie szacunek, odpowiedzialność za innych, a przede wszystkim poszanowanie godności drugiego człowieka. Moralność w sporcie wyraża się jeszcze w postawie sprawiedliwości, czyli bezwzględnego poszanowania uprawnień drugiego człowieka do określonych dóbr i wartości. Na przykład każda forma godzenia w życie lub zdrowie przeciwnika byłaby poważnym naruszeniem postawy sprawiedliwości.

A zatem możemy mówić o sprowadzeniu wartości naczelnych do płaszczyzny relacji z drugim człowiekiem. Sprawiedliwe postępowanie wobec człowieka jest wyrazem szacunku i sprawiedliwości względem niego, a więc świadczeniem określonego, konkretnego dobra drugiemu. Uznanie wyższości przeciwnika, jego walorów, umiejętności jest z kolei staniem w prawdzie o sytuacji, w której znaleźliśmy się. Obrona honoru sportu jako dobra wspólnego, jednocześnie się w wysiłkach ochrony wartości, jakie sport posiada, jest moralnie piękne.

Osoba trenera może mieć autorytet i stanowić wzór osobowy, identyfikowany często z wzorem osobowym pedagoga. Trener pełni bowiem rolę życzliwego doradcy, wyjaśnia wątpliwości, służy pomocą, a także ułatwia znajomość zasad i metod postępowania. Wysokie morale trenera stanowią najczęściej podstawę jego autorytetu. Pedagogiczny charakter zawodu trenera sprowadzić można m.in. do kształtowania przez niego pozytywnych cech moralnych u młodych ludzi. Zawodnicy cenią u swojego szkoleniowca: mistrzostwo w zawodzie, zaufanie do prowadzącego, szczerość, życzliwość, wyrozumiałość, postawę moralną, inteligencję, a z walorów pedagogicznych – głównie umiejętności nauczania. Dobry trener troszczy się przede wszystkim o człowieka, a dopiero później o sukces, który winien być środkiem do doskonalenia osobowości zawodnika. Warto pamiętać, iż sport nie wychowuje samoczynnie (większość ćwiczeń sportowych jest moralnie obojętna), a wychowanie zawodnika zależy od systemu wychowawczego, w którym pierwszoplanową rolę odgrywa wiedza, pracowitość i zasady etyczne postaci trenera (Żukowski, 1999). Metody wychowawcze stosowane przez trenerów to:

- Nagroda;
- Kara;
- Aprobata i dezaprobata;
- Przymus i nakaz.

Ponadto istnieje współpraca w zakresie sterowania rozwojem zawodnika ze szkołą, z rodzicami, władzami klubu, czy lekarzem. Sam trening wpływa na kształtowanie się charakteru zawodnika, a konkretniej ujmując, cech dodatnich jako wyrazu wartości wychowawczych działalności sportowej: koleżeńskość, pracowitość, systematyczność, wytrwałość, umiejętność współżycia w zespole, zdyscyplinowanie, odpowiedzialność. Wpływ trenera jest także na rozwój kultury ogólnej zawodnika. Metody rozwijania zawodników na tym polu to: przykład osobisty,

intelektualizacja procesu treningowego, rozwój zainteresowań, organizowanie aktywnego uczestnictwa i funkcjonowanie innych wzorów osobowych (Żukowski, 1999). Sposób postępowania przełożonego stanowi znaczący dla rozwoju moralnego dzieci i młodzieży przykład postępowania. Słowa, rady, zachowanie, pomoc, udzielany czas, różnego rodzaju wzmocnienia są nie do przecenienia w swej skuteczności formami oddziaływania wychowawczego. Trener, nauczyciel i rodzic, wykorzystując w odpowiedni sposób swój autorytet i możliwość kontaktu z wychowankiem, dzieckiem, młodym adeptem sportu, jest w stanie bardzo wiele osiągnąć już we wczesnym wieku rozwojowym na polu kształtowania moralności wśród powierzonych mu osób. Musi być jednak świadomość, chęć i podjęcie konkretnych działań, których celem jest osiągnięcie pełnego rozwoju.

4. Wychowawczy wymiar igrzysk olimpijskich

Sama rzeczywistość igrzysk olimpijskich – przeżywana świadomie w swych zewnętrznych, najbardziej spektakularnych przejawach, a także w warstwie sensów głębokich, ukrytych na ogół za mgłą liczb, medali i powiewających sztandarów - traktowana jest jako środek wychowawczy (Lipiec, 1999). Wychowawcze aspekty sportu i olimpizmu znanego powszechnie Pierre de Coubertina sprowadzić można do:

- wykorzystania wychowawczych oddziaływań widowiska sportowego, które obejmuje nie tylko sportowca – zawodnika, ale też inne osoby: sędziego, trenera, spikera, lekarza itd.;
- oddziaływań wychowawczych na widza – kibica przebywającego na stadionie i towarzyszącego bezpośrednio sportowemu widowisku;
- oddziaływań na widza, który uczestniczy pośrednio w widowisku sportowym oglądając je w telewizji, czy słuchając transmisji radiowej (Nowocien 2001).

Olimpijska edukacja może stać się odpowiednim i skutecznym sposobem na moralne uzdrowienie społeczeństw poprzez wprowadzanie nowych, uznanych i nośnych wychowawczo wartości oraz systematyczne ich utrwalanie w świadomości uczniów i ich codziennej praktyce szkolnej. Idea olimpijska zakłada bowiem budowanie lepszego pokojowego świata poprzez wychowanie młodzieży przy udziale sportu, który będzie płaszczyzną wzajemnego zrozumienia, przyjaźni, solidarności i przestrzegania zasady fair play we wszelkiego rodzaju kontaktach sportowych, z szansą przenoszenia ich na różne płaszczyzny życia społecznego. Istnieją następujące przesłanki w związku z dynamicznym rozwojem edukacji olimpijskiej w narodowych systemach edukacyjnych:

a) uznania zasady fair play jako ważnej przede wszystkim w sporcie, ale odnoszonej również do innych obszarów życia społecznego;

b) traktowania sportu w kategoriach wartości społecznych, przyznaniu możliwości jego wpływu na osobowość jednostki, na jej rozwój społeczny oraz jako płaszczyzny porozumienia między ludźmi i narodami;

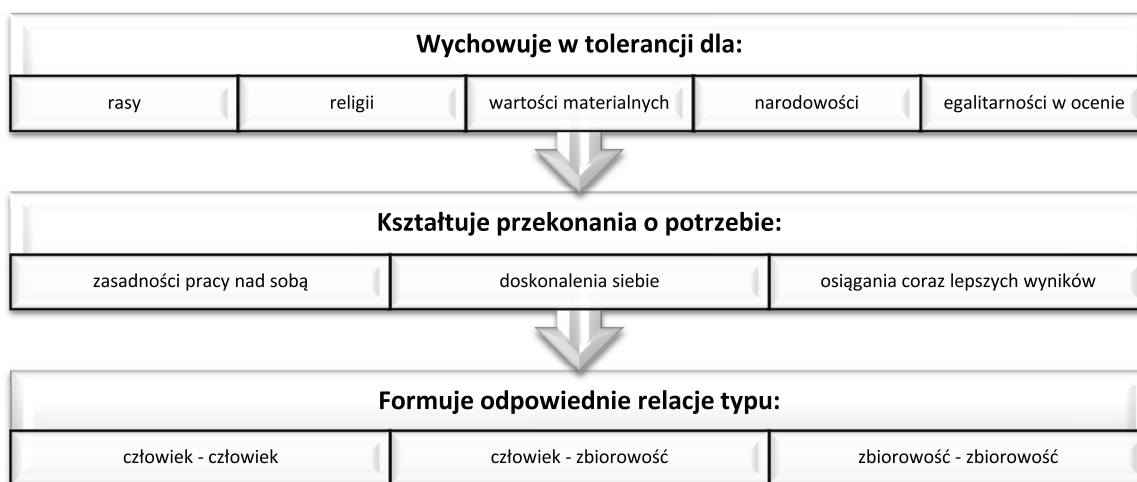
c) wysokiego miejsca w hierarchii społecznej wybitnych sportowców, zwłaszcza olimpijczyków. Rodzi to szansę na budowanie i umacnianie autorytetów, których istnienie jest niezbędne w procesach socjalizacyjnych i wychowawczych w działalności niesportowej;

d) ścisłego związku sportu z innymi dziedzinami życia, np. ze sztuką, kulturą i techniką (Nowocien, 2001).

Sport i olimpizm mają charakter wychowawczy i sprowadzić je można do wartości szacunku, to-

lerancji, sprawiedliwości, perfekcjonizmu i wielu innych. Wartość wychowawcza w odniesieniu do sportu ujawnia się m.in. w wymaganiu od młodych adeptów sportu bezwzględnego przestrzegania norm i przepisów przy jednoczesnym zachowaniu własnej indywidualności i poczucia wolności. Ma miejsce wiara w człowieka, jego szlachetność i naturalne dążenie do bycia dobrym. Utrwała się także przekonanie człowieka, że nie jest sam i może liczyć na pomoc innych, gdy tylko zaistnieje taka potrzeba (Nowocien, 2001).

Sport i olimpizm:



Rysunek 3. Edukacyjno-moralny wymiar sportu i olimpizmu
Źródło: opracowanie własne – na podstawie teorii J. Nowocienia.

Wychowanie w sferze moralnej w ramach sportu, gimnastyki, gier ruchowych, ćwiczeń fizycznych w sposób masowy i systematyczny, a zarazem programowy realizowany jest dzięki szkole, w której rozbudza się młodzież i dzieci ku poznawaniu wartości charakterystycznych dla olimpizmu i stwarza warunki do ich realizowania i aktualizowania, choćby poprzez kształtowanie nawyków i postaw moralnych. Także akademie wychowania fizycznego upowszechniają wedle swoich możliwości zasady olimpijskiego wychowania, zwłaszcza dzięki pracy naukowo-dydaktycznej zakładów pedagogiki, historii sportu, psychologii i przedmiotom humanistycznym.

Wartość prawdy ma także duże znaczenie w procesie wychowania moralnego młodych olimpijczyków. Witold Starnawski (2011) podkreśla, iż ktoś może nie chcieć prawdy, bo jest dla niego przykra, rani go, wyrządza krzywdę innym, jest używana jako okrutne narzędzie. Uznanie jej wówczas za wartość jest problematyczne. Należy jednak pamiętać, że: - prawdy nie wolno używać jako narzędzia do osiągnięcia innych celów; - prawd cząstkowych nie można wyolbrzymiać z pominięciem odniesienia do prawdy absolutnej; oraz - prawdę powinno się czy-

nić w miłości. Sama prawda nie może być dla człowieka groźna, lecz raczej relacja do prawdy, a więc sposób, w jaki jest podawana i przyjmowana. Relacja do prawdy, podobnie jak wszystko, co jest w kręgu wolności człowieka, może być obrócona przez niego na dobro i zło, pożytek i szkodę – człowiek psychicznie i moralnie może nie być gotowym na przyjęcie prawdy i twierdzi wówczas, że jest ona mu obca, że go przytłacza, że jej nienawidzi. Groźną jest postawa, gdy człowiek uznaje się za władcę i posiadacza prawdy. Może wówczas gardzić i lekceważyć innymi. Prawdopodobność, słowność, odpowiedzialność, jak i otwarcie się na poszukiwanie prawdy o sobie, świecie i innych ludzi winny towarzyszyć podejmowanym działaniom wychowawczym. Zbyt dużo bowiem jest zagrożeń, jakie czyhają na człowieka pod względem pozbawiania go prawdy o sobie, rzeczywistości i otaczającym świecie. Osoba żyjąca w kłamstwie jest podatna na różnego rodzaju manipulacje i wykorzystanie. Osoba taka do końca nie jest wolna. Nie rozumie bowiem siebie i innych, a przez to łatwo może krzywdzić zarówno siebie, jak i bliskie osoby. W świetle zajęć sportowych, organizowanych zabaw i gier ruchowych bez prawdy o sobie, swoich możliwościach, ograniczeniach i słabościach nie spo-

sób mówić o dobrym treningu i owocnym rozwoju. Prawda jawi się tu jako punkt wyjścia w podejmowanych decyzjach i punkt odniesienia w realizowanych działaniach. Stanowi poniekąd kontrolę naszych czynów – czy są one dobre, czy wręcz przeciwnie.

Sportowiec, zawodnik lub trener należą do kręgu osób, dla których wartość prawdy nigdy nie powinna być obojętna czy bez znaczenia. Zwłaszcza ludzie zajmujący się wychowaniem fizycznym i sportem winni wartość prawdy realizować np. w postaci szczerego uznania czyichś umiejętności, lub odwrotnie: uświadomienia o braku zdolności. Powinni oni powiedzieć prawdę sobie samym i innym o realnych zagrożeniach dla zdrowia i moralności, ale także możliwościach i wartościach, płynących ze świata sportu. Winni wreszcie w prawdzie uznać swoje kompetencje lub ich brak, predyspozycje lub nie wystarczające zdrowie, szczególnie w sytuacji podejmowania decyzji o zaangażowaniu się w daną dyscyplinę sportową. Prawda w tym przypadku może zapobiec nieodwracalnym w skutkach błędom. Oddany czas, siły i życie czemuś, co nie przynosi satysfakcji i oczekiwanego sukcesu może znajdować swoje źródło właśnie w okłamywaniu samego siebie i nie stanięciu w prawdzie o sobie samym. Wychowawca lub trener mogą być jednocześnie wielką pomocą w usłyszeniu obiektywnej prawdy o sobie, swoich zdolnościach i słabościach. Podejmowane decyzje w oparciu o poznaną prawdę zbliżają ucznia nie tylko do efektywnego realizowania siebie ale także pozyskiwania szczęścia płynącego z tego, czemu się z pasją poświęcił.

5. Wartości moralne jako cele wychowania w świecie sportu

Realizowanie wychowania w ramach działalności sportowej opisane zostało w rozległy sposób w literaturze z tego zakresu. Następujące aspekty wychowania sportowego akcentuje w swej pracy Teresa Wolańska. Wyróżnione są wśród nich:

1. Wartości wychowawcze poprzez wspólny udział w różnych formach sportu, gier ruchowych, turystyce na płaszczyźnie partnerskich kontaktów rodzice mogą wywierać wpływ wychowawczy, przekazywać normy moralne, kształtować osobowość dziecka;

2. wartości grupo-twórcze – poprzez wspólne spędzanie wolnego czasu zachodzą w rodzinie procesy scalające ją, integrujące rodzinę jako grupę, rodzinę, która obecnie cierpi na niedostatek wspólnych kontaktów, wspólnego działania, przeżywania;

3. wartości zdrowotne – przez udział w aktywnych formach rekreacji – sporcie, turystyce podnosi się stan zdrowia, sprawności, wydolności fizycznej dzieci i rodziców; aktywna postawa wobec własnego zdrowia i sprawności fizycznej utrwała w młodym pokoleniu świadomy stosunek do higienicznego życia i racjonalnego wypoczynku;

4. wartości poznawcze i kształtujące – przez udział w turystyce, sportach stwarza się możliwość poznania i opanowania różnych technik i przepisów sportowych i turystycznych, korzystania ze środowi-

ska, kontaktu z przyrodą oraz dbałości o jej ochronę, poznawania kraju i różnych regionów, przez co wzbogaca się wiedzę, kontakt z kulturą i historią;

5. wychowanie w kulturze fizycznej do ustawicznego uczestniczenia w niej przez stwarzanie przychylnej atmosfery w domu rodzinnym jako wprowadzenie w całość spraw kultury fizycznej, wiążących się z potrzebami różnych generacji, podejmowanie wspólnych zajęć ruchowych jako formy wypoczynku i rekreacji, zabezpieczanie warunków materialnych dla kultury fizycznej, sportu i turystyki, współdziałanie i uzupełnianie możliwości oferowanych przez nurt zorganizowany (Wolańska, 1994).

Wartości towarzyszące procesowi wychowania wymagają specyficznego środowiska i podejścia osób odpowiedzialnych za krzewienie odpowiednich postaw i przekonań. Środowisko sportowe doskonale sprzyja zaistnieniu niektórych z wartości, które określić możemy jako moralne. Zabezpieczenie zdrowia, formowanie relacji w grupie, przyswajanie norm, poznawanie i troska o przyrodę – wszystkie te wartości, które szerzej zostały przedstawione powyżej, wynikają z natury wychowania sportowego i służą rozwojowi osobowości młodzieży i dzieci i dorosłych, domagając się ich aktualizowania i realizacji.

Podejmując temat wychowania moralnego adresowanego do sportowców, wymieńmy kilka z nich, które zdaniem Ewy Kozdroń wraz z innymi autorami są skuteczną drogą oddziaływania wychowawczego w obszarze rekreacji ruchowej i szeroko pojętego sportu. Propozycje metod efektywnie kształtujących sferę moralną u sportowców przedstawiają się następująco:

- metoda wpływu osobistego, czyli działanie przykładem osobistym, dostarczanie wzorów zachowań, perswazja, wyrażanie aprobaty i dezaprobaty a także wykorzystywanie sugestii;
- metoda wpływu sytuacyjnego, czyli odwoływanie się do doświadczeń wychowanka (negatywnych lub pozytywnych), instruowanie, podawanie wskazówek, podawanie wzorów zachowań;
- metoda wpływu społecznego: nawiązywanie kontaktów interpersonalnych i wzajemne oddziaływanie na siebie;
- metoda kierowania samowychowaniem, czyli wdrażanie do regularnej samokontroli i samooceny i systematyczności, która wytwarza požądane przyzwyczajenia (tamże).

Poza propozycjami metod, jakie pedagogice ogólnej są znane, istnieją metody wychowawcze należące do grupy specyficznej i dającej się łatwo przyporządkować realiom panującym w świecie sportowym. Operowanie bowiem metodami wychowania np. do rekreacji ruchowej (także ćwiczeń fizycznych i sportu) sprowadza się do celowego nadawania sytuacjom, w których znajduje się ćwiczący, właściwości sytuacji stresującej lub „trudnej”, by skłonić ćwiczącego do rozwiązania jej przez nową, o wyższym poziomie, formę aktywności fizycznej. Dokonuje się to poprzez wprowadzanie nowych wymagań, przeszkód i bodźców do organizowanych

form działań sportowych, czyli manipulacje zewnętrzne, oraz przez wywoływanie nowych aspiracji i dążeń, a więc manipulacje wewnętrzne (Siwiński 1992). Można więc za Wiesławem Siwińskim wyróżnić trzy coraz wyższe poziomy udziału człowieka w ćwiczeniach fizycznych i działaniach sportowych:

a) heteronomiczny – prowadzący modyfikuje sytuacje wychowawcze, wprowadzając utrudnienia, wymagania lub zadania bez świadomego udziału ćwiczących. Powoduje to czynny udział wychowanka w zainicjowanym procesie i akceptację oczekiwań i wskazówek wychowawcy przez zawodnika/ćwiczącego;

b) partnerski – współpraca mistrza i ucznia, gdzie młody sportowiec stara się sprostać stawianym mu wymaganiom, a trener nadal manipuluje elementami poszczególnych sytuacji, lecz przy świadomym udziale i akceptacji ćwiczącego;

c) autonomiczna – ćwiczący nie tylko akceptuje metody i cele wychowania do sportu, ale chce i umie sam wprowadzać do własnych sytuacji życiowych takie utrudnienia i wymagania, których przezwyciężenie i realizacja pozwoli mu na osiągnięcie osobistych celów wychowawczych. Mamy tu do czynienia z formą samowychowania (tamże).

W danej sytuacji liczy się bowiem to, co wywołuje stan zadowolenia lub niezadowolenia, a więc co ma związek z motywacjami jakie ćwiczący aktualnie przeżywa lub jakie można w nim wyzwoić – brak tych elementów wpływa na nieskuteczność stosowanych metod wychowawczych. Istotne w skutkach stany zadowolenia i niezadowolenia sportowca/ćwiczącego kształtują takie czynniki jak: 1. osoba trenera, jego działania i relacja z ćwiczącym, 2. układ warunków zewnętrznych, które zaspokajają motywy ćwiczącego, 3. grupa, z którą się ćwiczy i trenuje, 4. ideały, poglądy i przekonania osoby ćwiczącej (tamże).

Nakreślone metody wychowawczego oddziaływania w zakresie wychowania fizycznego i sportu według Siwińskiego skategoryzować można w czterech zasadniczych grupach:

A. Metody wpływu osobistego:

- wysuwanie sugestii,
- perswazja,
- działanie przykładem osobistym,
- wyrażanie aprobaty i dezaprobaty;

B. Metody wpływu sytuacyjnego:

- metoda instruowania,
- metoda ćwiczenia;

C. Metody wpływu społecznego:

- prowadzący może tak kształtować społeczne środowisko ćwiczącego, iż będzie ono samorzutnie reagowało na uczestnika (np. poprzez dążenie do tego, by jednostki odpowiadały za swoje czyny przed zespołem ćwiczącym);

D. Metody kierowania samowychowaniem:

- Rozwinięcie w ćwiczącym tendencji do samokontroli, samooceny, tak by z czasem mogły działać w sposób autonomiczny, bez dodatkowych impulsów ze strony trenera (tamże).

Inne spojrzenie na kwestie wychowania obecnego w pracy trenerskiej, a adresowanego do młodych sportowców prezentuje znawca pedagogiki zdrowia: T. Williams (1985). Skonstruował on sześć zasad wychowania zdrowotnego, ściśle związane ze współczesną koncepcją promowania zdrowia, obejmującego swym zasięgiem aktywność sportową i jej pochodne. Są nimi:

1) Zasada wspierających się działań – przekazywana wiedza i umiejętności muszą być wspierane i wzmacniane przez różne organizacje, towarzystwa, „struktury”, postawy wielu osób;

2) Zasada kumulacji uczenia się – program spiralny. Zbudowany jest z czterech powiązanych elementów: a. perspektywa wzrastania i rozwoju, gdzie program wychowawczy powinien być dostosowany do potrzeb i zainteresowań uczniów; b. zachowania zdrowotne, które przede wszystkim kształtują rodzice; c. ustalenie wstępnego poziomu wiedzy, umiejętności i zachowań uczniów – należy określić dla każdego punkt wyjściowy uczenia się; d. program spiralny, który polega na powtarzaniu nauczania poszczególnych elementów kilkakrotnie w czasie nauki szkolnej;

3) Zasada określenia kluczowych problemów do rozwiązywania, czyli treść wychowania zdrowotnego, dyktowana troską o własne zdrowie, kontaktami między ludźmi oraz kierowanie się szacunkiem i tolerancją dla różnic, które istnieją między osobami;

4) Zasada współuczestnictwa – określenie potrzeb jest pomocne w planowaniu wychowania i wiązanie programu z życiem uczniów;

5) Zasada różnorodnych metod domaga się zezwolenia eksperymentowania w obszarze aktywizujących form pracy z uczniem;

6) Zasada uczenia się na podstawie doświadczeń – ewaluacja, która służy uzyskaniu informacji, czy praca, którą podjęliśmy, jest efektywna (Siwiński 1992).

Wyszczególnione zasady warto potraktować instrumentalnie, tj. służebnie wobec wychowawczego programu, mającego na celu kształtowanie moralności u sportowców. Nacisk położony na właściwie budowane relacje z drugimi, traktowanie zdrowia jako wartości, odnoszenie treści nauczania do życia, podejmowana systematycznie aktywność fizyczna, kierowanie się postawami szacunku i tolerancji są niewątpliwie elementem wspólnym dla wychowania: i zdrowotnego i moralnego.

Trafnie zauważa związek między prawdą o człowieku a uwikłaniem się w różne nałogi, co należy do nierzadkich przypadków w świecie sportu, Beata Hiszpańska. Pisze ona o tej kwestii następująco: „Zniewolenie w nałogu, mimo pozornego uwolnienia się od cierpienia, w rzeczywistości prowadzi do jego pogłębienia w rezultacie zaburzenia relacji międzyosobowych, zawężenia aktywności do jednego celu oraz pogarszającego się stanu zdrowia, tak fizycznego, jak i psychicznego. Nałóg całościowo (holistycznie) wpływa na życie człowieka i uniemożliwia mu osiągnięcie obiek-

tywnego spełnienia i przeżycie subiektywnego szczęścia. Aczkolwiek utrwalanie kłamstwa jest w tych sytuacjach na ogół nieuświadomiane, to jednak wyjściem ze zniewolenia może być wyłącznie odwołanie się do prawdy. Przejmowanie kontroli nad swoim działaniem, czyli odzyskiwanie wolności wyboru dokonujące się w różnego rodzaju terapiach wspomagających wychodzenie z uzależnienia, opiera się na prawdzie człowieka i o człowieku” (Hiszpańska, 2010, s.154). Środowisko sportowe niestety nie jest wolne od niebezpieczeństw uwikłania się w różne nałogi. Można także stwierdzić, iż szczególnie narażenie na zniewolenia jest właśnie obecne w świecie sportowym. Jak zaznaczone zostało wcześniej, jedynym punktem zwrotnym i odejściem jednocześnie od ścieżki zgubnej i niszczącej jest dostrzeżenie i przyjęcie prawdy o swym uzależnieniu. Człowiek, broniąc się przed popadnięciem w różne zgubne nałogi lub z pełną determinacją opierając się niszczycielskim nałogom, zaczyna odzyskiwać lub utrzymywać właściwe kontakty z innymi, podejmuje ważną dla zdrowia i dobrego samopoczucia aktywność ruchową i skutecznie zaczyna zabezpieczać swoje zdrowie. Zawodnik walczący o wolność od nałogów lub o wyjście z różnych zniewalających go przyzwyczajęń, opierając się na fundamencie prawdy o sobie samym, swych słabościach i mocnych stronach oraz otaczającej rzeczywistości, zaczyna zbliżać się do prawdziwego szczęścia. Podstawą takiego stanu człowieka jest wartość prawdy.

Zakończenie

Konkludując myśli przedstawione w ramach refleksji o odpowiedzialnym i konsekwentnym rozwijaniu moralności w środowisku sportowym, warto odnieść się jeszcze do sprawdzonych i stosowanych w wychowaniu fizycznym metod wychowawczych. Sposoby i wymagania zmierzające do osiągnięcia określonych sprawności, a wykorzystywane często przez nauczycieli wychowania fizycznego, jak i inne osoby zajmujące się w sposób praktyczny kulturą fizyczną to: 1. metody twórcze – samorzutna działalność jako czynnik wzbogacający psychoruchowe doświadczenie dziecka, zabawy tematyczne, zastosowanie metody prób i błędów, metoda opowieści ruchowej czy gimnastyki twórczej; 2. odtwórcze metody prowadzenia zajęć wf – np. zabawy naśladowcze; 3. metody i formy intensyfikujące zajęcia wf – tory przeszkód i ścieżka zdrowia, wiązanie ruchu z muzyką i rytmem, współzawodnictwo jako doping; 4. metody nauczania ruchu. Należy tu także wspomnieć metody oparte na osobistym wpływie nauczyciela, wpływu sytuacyjnego, wpływu społecznego oraz metody przekazywania wiadomości, tu: rozmowy, pogadanka, swobodne wypowiedzi dzieci, bezpośrednio obcowanie z książką, obserwacja imprez sportowych i udział w nich (Gniewkowski, Właźnik 1990). Propozycje te można z powodzeniem adaptować do systematycznego wychowania sportowców w sferze moralnej. Czynniki tu obecne: twórczość, samodzielność, aktywność, wytrwałość, naśladow-

nictwo stałyby się bardzo przydatnym wsparciem postępowania wychowawcy, dla którego rozwój moralny wychowanków jest kwestią pierwszoplanową. Nie należy zapominać doniosłości i roli wychowania w zakresie moralności zwłaszcza tam, gdzie medal, pobicie rekordu, zwycięstwo, pokonanie rywali, własna szybkość, zwinność, siła czy precyzja stają się priorytetem i często celem samym w sobie. Nie do przecenienia rolę na tym polu jest obecność nauczyciela, trenera, który prowadzi osoby – młodych adeptów sportu, uczniów, dzieci, młodzież, zawodników do pełni rozwoju. Stąd potrzeba rozważnego i odpowiedniego doboru metod, mających na celu moralny wzrost osób, dla których sport jest często sposobem na życie. Mówiąc o życiu, nie sposób pomijać wątek moralności i wierności zasadom. Zarówno bowiem na polu zawodowym, jak i w życiu prywatnym konieczne jest poszukiwanie szczęścia tam, gdzie ono rzeczywiście się znajduje. Bycie odpowiedzialnym, pomocnym, pracowitym, wytrwałym i opanowanym jest mocną podstawą życia radosnego i spełnionego. Świat sportu nie jest tego wyjątkiem. Kierowanie się przez zawodnika na co dzień prawdą, dobrem, rzetelnością i życzliwością przynieść musi oczekiwaną satysfakcję i harmonię wewnętrzną. Potrzebna jest tu jednak odpowiednia ścieżka edukacyjna, dzięki której młodzi adepci sportu skutecznie nauczą się rozpoznawać to, co jest użyteczne i dobre w odróżnieniu od wszystkiego, co szkodzi i jest zgubne dla ich nie tylko kariery sportowej, ale także szczęścia osobistego. Wybory, decyzje, czyny, słowa ukazują bowiem wnętrze człowieka i jego charakter. Należy już od najmłodszego wieku dbać z całym zaangażowaniem o rozwój sfery moralnej w społeczeństwie, sporcie, każdej osobie.

Literatura:

1. Gniewkowski W., Właźnik K. (1990), *Wychowanie fizyczne*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
2. Hiszpańska B. (2010), *Prawda u podstaw samowychowania*. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
3. Lipiec J. (1999), *Filozofia Olimpizmu*. PWS „Sprint”, Warszawa.
4. Nowocień J. (2001), *Sport i olimpizm w systemie dydaktyczno-wychowawczym współczesnej szkoły*. Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego, Warszawa.
5. Williams T. (1985), *School health education in Europe. A monograph concerning profiles of school health education in 15 European countries*. University of Southampton.
6. Siwiński W. (1992), *Pedagogika kultury fizycznej w zarysie*. PWN, Warszawa-Poznań.
7. Skorowski H. (2000), *Etyczny i edukacyjny wymiar sportu*, W: Z. Dziubiński (red.), *Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje*. Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa, s. 227-229.

8. Krawczyk Z., Kaniuk R., Kosiewicz J. (red.) (1986), *Społeczne wartości kultury fizycznej*. Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Warszawa.
9. Wolańska T. (red.) (1994), *Sport dla wszystkich*. część I, Warszawa.
10. Starnawski W. (2011), *Bycie osobą*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
11. Żukowski R. (1999), *Zawód i praca trenera*. „Spar”, Warszawa.